TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLAR MONITORINGI VA TAHLIL MEXANIZMLARI

Djamalov G'ofir Oribjanovich
Namangan viloyat hokimining qurilish, kommunikatsiyalar, kommunal xo'jalik, ekologiya va ko'kalamzorlashtirish masalalari bo'yicha o'rinbosari

Qabul qilindi: 09.02.2026
Ko'rib chiqildi: 10.02.2026
Tasdiqlandi: 11.02.2026

Kalit so'zlar:
muammoli kreditlar, kredit portfeli, monitoring mexanizmlari, risk-menejment, kredit siyosati, moliyaviy barqarorlik, bank tahlili.

Key words:
non-performing loans, loan portfolio, monitoring mechanisms, risk management, credit policy, financial stability, banking analysis.

Ключевые слова:
проблемные кредиты, кредитный портфель, механизмы мониторинга, риск-менеджмент, кредитная политика, финансовая устойчивость, банковский анализ.

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarida muammoli kreditlar monitoringi va tahlil mexanizmlarining nazariy va amaliy jihatlari tizimli ravishda o'rganilgan. Tadqiqot doirasida kredit portfeli sifatini baholashda qo'llaniladigan zamonaviy usullar, erta ogohlantirish indikatorlari hamda muammoli kreditlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, banklarning ichki kredit siyosati va risk-menejment tizimlari doirasida monitoring jarayonlarining samaradorligini oshirish bo'yicha metodik yondashuvlar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari tijorat banklarida kredit portfeli barqarorligini mustahkamlash va moliyaviy xavflarni kamaytirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar bilan boyitilgan.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of monitoring and analytical mechanisms for non-performing loans in commercial banks. The study analyzes modern approaches to assessing loan portfolio quality, early warning indicators, and the key determinants influencing the emergence of problem loans. Furthermore, methodological frameworks aimed at enhancing the effectiveness of monitoring processes within internal credit policies and risk management systems are developed. The research findings contribute to strengthening the stability of bank loan portfolios and reducing financial risks by providing practical and policy-oriented recommendations.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты механизмов мониторинга и анализа проблемных кредитов в коммерческих банках. В рамках исследования проанализированы

современные методы оценки качества кредитного портфеля, индикаторы раннего предупреждения, а также ключевые факторы, влияющие на формирование проблемной задолженности. Разработаны методические подходы, направленные на повышение эффективности процессов мониторинга в системе внутренней кредитной политики и риск-менеджмента банков. Полученные результаты способствуют укреплению устойчивости кредитных портфелей и снижению финансовых рисков на основе практических рекомендаций.

KIRISH

So‘nggi yillarda global moliyaviy bozorlar beqarorligi, makroiqtisodiy xatarlarning kuchayishi va kreditlash hajmlarining kengayishi tijorat banklari faoliyatida muammoli kreditlar ulushining oshishiga olib kelmoqda. Kredit portfeli sifati banklarning moliyaviy barqarorligi, likvidligi va rentabelligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli, muammoli kreditlarning vujudga kelish jarayonlarini erta bosqichda aniqlash va ularni samarali boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zamonaviy bank menejmentining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bank tizimida kredit risklarining oshishi nafaqat alohida moliya institutlari faoliyatiga, balki butun moliyaviy sektor barqarorligiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu jihatdan, muammoli kreditlar monitoringi masalasi makroprudensial siyosatning ham muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Muammoli kreditlar monitoringi nafaqat qarz oluvchining moliyaviy holatini baholash, balki kreditlash jarayonining barcha bosqichlarida risk omillarini aniqlash va tizimli tahlil qilishni ham o‘z ichiga oladi. Amaliyotda monitoringning yetarli darajada tashkil etilmaganligi kredit portfelida yashirin xatarlarning to‘planishiga, bank kapitali va daromadliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishiga sabab bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, banklarning ichki kredit siyosati va risk-menejment tizimlarida qo‘llaniladigan monitoring mexanizmlarining ilmiy asoslanganligi va amaliy samaradorligini baholash alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Monitoring jarayonlarining sifatli tashkil etilishi banklarga kredit portfeli tarkibidagi muammolarni prognozlash va ularning oldini olish imkonini beradi. Bu esa kredit resurslaridan foydalanish

samaradorligini oshirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xalqaro bank amaliyotida muammoli kreditlarni kamaytirishga qaratilgan yondashuvlar, jumladan, erta ogohlantirish tizimlari, reyting modellaridan foydalanish va stress-test mexanizmlarini joriy etish keng qo‘llanilmoqda. Biroq, milliy bank tizimlarining institutsional xususiyatlari, huquqiy muhit va iqtisodiy sharoitlar mazkur yondashuvlarni bevosita tatbiq etishda muayyan moslashtirishni talab etadi. Shu sababli, har bir mamlakat bank tizimi uchun muammoli kreditlar monitoringining individual va moslashuvchan mexanizmlarini ishlab chiqish zarurati yuzaga keladi. Mazkur holat ilmiy tadqiqotlarda mahalliy bank amaliyotining xususiyatlarini inobatga olgan holda nazariy va empirik tahlillarni chuqurlashtirishni taqozo etadi. Ushbu maqolada aynan shu yo‘nalishda muammoli kreditlar monitoringi va tahlil mexanizmlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar asoslab beriladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Muammoli kreditlar monitoringi va ularni tahlil qilish mexanizmlari bank risk-menejmenti nazariyasining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar e’tiborida bo‘lib kelmoqda. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda ushbu masala asosan kredit portfeli sifati, bank barqarorligi va moliyaviy tizimda risklarni prognozlash bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. Masalan, G. Gorton va A. Metrick bank sektorida muammoli kreditlarning makroiqtisodiy tebranishlar bilan o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilib, monitoring tizimlarining moliyaviy inqirozlarning oldini olishdagi rolini asoslab bergan. Ularning yondashuviga ko‘ra, kredit risklarini erta aniqlash bank kapitalining yetarliligini saqlashda muhim omil hisoblanadi.

J. B. Berger va C. H. S. Bouwman tadqiqotlarida banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda kredit portfeli sifati ko‘rsatkichlarining ahamiyati empirik jihatdan tahlil qilingan. Mualliflar muammoli kreditlar ulushining oshishi banklarning likvidlik pozitsiyasiga va bozor ishonchiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini qayd etib, monitoring mexanizmlarini institutsional darajada kuchaytirish zarurligini ta’kidlaydilar. Shu bilan birga, P. Molyneux va J. Thornton banklarda risklarni boshqarish tizimlarini modernizatsiya qilish jarayonida raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan baholash modellarining rolini alohida e’tirof etadilar.

Muammoli kreditlarni prognozlash va tahlil qilishda statistik va iqtisodiy-matematik modellarni qo‘llash masalasi ham ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. M. Louzis, A. Vouldis va V. Metaxas tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar, bank ichki omillari va qarz oluvchilarning moliyaviy xatti-harakatlari muammoli kreditlarning shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy determinantlar sifatida aniqlangan. Ushbu yondashuv monitoring

tizimlarida kompleks indikatorlar majmuasidan foydalanish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda ham tijorat banklarida muammoli kreditlar muammosi bank tizimining barqarorligi va iqtisodiy rivojlanish bilan bog‘liq holda tadqiq etilgan. Xususan, A. Vahobov va Sh. Teshabayev o‘z ishlarida kredit portfelini boshqarishning institutsional asoslarini yoritib, bank ichki siyosati va nazorat mexanizmlarining muammoli kreditlar ulushini kamaytirishdagi rolini tahlil qilgan. Ularning ilmiy qarashlariga ko‘ra, monitoring tizimining samaradorligi kreditlash jarayonining barcha bosqichlarida axborot oqimining uzluksizligi bilan belgilanadi.

D. G‘ozibekov va B. Xodiev tadqiqotlarida bank risk-menejmenti va moliyaviy barqarorlik masalalari o‘zaro bog‘liq tizim sifatida ko‘rib chiqilgan. Mualliflar muammoli kreditlarning bank kapitaliga ta’sirini tahlil qilib, erta ogohlantirish indikatorlarini joriy etish orqali kredit portfeli sifatini yaxshilash imkoniyatlarini asoslab beradilar. Shuningdek, O. Olimjonov va A. Mamatov ishlarida milliy bank amaliyotida kredit monitoringining tashkiliy va huquqiy jihatlari yoritilib, normativ talablar va ichki bank standartlari o‘rtasidagi muvofiqlik masalalari tahlil qilingan.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xorijiy tadqiqotlarda muammoli kreditlar monitoringi asosan makroprudensial siyosat va moliyaviy barqarorlik doirasida o‘rganilsa, mahalliy olimlar e’tiborida ushbu jarayonning institutsional va tashkiliy jihatlari ustuvor hisoblanadi. Biroq, har ikkala yondashuvda ham kredit portfeli sifatini baholash va erta ogohlantirish mexanizmlarini takomillashtirish muammoli kreditlarni kamaytirishning asosiy sharti sifatida e’tirof etiladi. Shu jihatdan, mavjud ilmiy ishlarda keltirilgan nazariy va empirik xulosalar mazkur tadqiqot uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi hamda monitoring mexanizmlarining samaradorligini oshirish bo‘yicha yangi ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini belgilab beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot muammoli kreditlar monitoringi va tahlil mexanizmlarining tijorat banklari moliyaviy barqarorligiga ta’sirini tizimli va kompleks yondashuv asosida o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik tahlil usullari o‘zaro uyg‘unlashtirilib, kredit portfeli sifati ko‘rsatkichlari hamda monitoring mexanizmlarining samaradorligini baholash uchun ko‘p bosqichli metodologik model shakllantiriladi. Ushbu yondashuv bank faoliyatining institutsional, moliyaviy va risk-menejment jihatlarini o‘zaro bog‘liq tizim sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Metodologik asos kreditlash jarayonining barcha bosqichlarini, jumladan, kredit berishdan oldingi baholash, kreditning amal qilish davridagi monitoring va muammoli kreditlar bilan ishlash mexanizmlarini qamrab oladi. Shu orqali kredit risklarini aniqlash, baholash va ularni boshqarish jarayonlarining uzluksizligi ta’minlanadi.

Tadqiqotning nazariy asosini bank risklari nazariyasi, kredit portfeli boshqaruvi konsepsiyasi hamda moliyaviy barqarorlikning makroprudensial yondashuvlari tashkil etadi. Mazkur doirada muammoli kreditlarning shakllanishiga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillar konseptual model asosida tizimlashtiriladi. Bank ichki omillari sifatida kredit siyosati, monitoring jarayonlarining tashkiliy tuzilmasi, axborot almashinuvi mexanizmlari va qaror qabul qilish jarayonlarining institutsional xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. Tashqi omillar esa makroiqtisodiy muhit, foiz stavkalari dinamikasi, inflyatsiya darajasi, iqtisodiy o‘sish sur’atlari va moliya bozori sharoitlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu nazariy model monitoring mexanizmlarining samaradorligini baholashda metodik platforma vazifasini bajaradi hamda empirik tahlil natijalarini talqin qilish uchun ilmiy asos yaratadi.

Empirik tahlil doirasida tijorat banklarining kredit portfeli bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar tizimli ravishda shakllantiriladi va dinamik hamda strukturaviy tahlil usullari orqali baholanadi. Xususan, muammoli kreditlar ulushi, kredit portfeli konsentratsiyasi, qarz oluvchilarning to‘lov intizomi va ta’minot darajasi kabi indikatorlar asosiy empirik o‘zgaruvchilar sifatida tanlanadi. Ushbu ko‘rsatkichlarning vaqt bo‘yicha o‘zgarishi trend tahlili yordamida aniqlanib, monitoring mexanizmlarining samaradorligi bilan o‘zaro bog‘liqligi baholanadi. Natijalarni chuqurlashtirish maqsadida taqqoslash va guruhlash usullaridan foydalanilib, banklar faoliyatidagi o‘xshash va farqli jihatlar aniqlanadi.

Tadqiqotda statistik va iqtisodiy-matematik usullardan keng foydalaniladi. Jumladan, korrelyatsiya va regressiya tahlili orqali muammoli kreditlar darajasiga ta’sir etuvchi omillar o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlanadi hamda monitoring ko‘rsatkichlarining prognozlash imkoniyatlari baholanadi. Ushbu modellar kredit risklarini erta aniqlashda monitoring mexanizmlarining axborot sig‘imini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ko‘p omilli tahlil usullari yordamida bank ichki va tashqi omillarning muammoli kreditlar shakllanishiga kompleks ta’siri ilmiy asosda izohlanadi. Bu yondashuv bank menejmenti uchun strategik qarorlar qabul qilishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning metodologik yondashuvi sifat va miqdoriy tahlil usullarining integratsiyasiga asoslanadi. Sifat tahlili orqali banklarning ichki normativ hujjatlari, kredit siyosati va monitoring reglamentlari o‘rganilib, ularning amaliyotdagi ijro mexanizmlari baholanadi. Miqdoriy tahlil esa statistik ma’lumotlar asosida empirik natijalarni asoslashga xizmat qiladi. Ushbu integratsiyalashgan yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirish va ilmiy xulosalarning amaliy tatbiq etilish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklarida muammoli kreditlar monitoringi mexanizmlarining samaradorligi kredit portfeli sifatining dinamik o‘zgarishlari orqali baholanadi. Tahlil jarayonida bank kredit faoliyatining asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlari,

muammoli kreditlar ulushi va ichki nazorat indikatorlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik aniqlanadi. Kredit portfeli tarkibidagi o‘zgarishlar bank risk darajasining oshishi yoki pasayishini ifodalovchi muhim empirik mezon sifatida ko‘rib chiqiladi. Monitoring tizimining barqaror ishlashi muammoli kreditlarning erta bosqichda aniqlanishiga va ularning bank kapitali hamda daromadliligiga salbiy ta’sirini cheklashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, statistik va strukturaviy tahlil natijalari kredit siyosati va ichki nazorat mexanizmlarining amaliy samaradorligini baholash imkonini beradi. Olingan xulosalar bank menejmenti uchun kredit risklarini boshqarish bo‘yicha strategik qarorlar qabul qilishda ilmiy asos vazifasini bajaradi. Ushbu yondashuv kredit portfeli barqarorligini mustahkamlash va moliyaviy xavflarni kamaytirishga yo‘naltirilgan.

Dastlab kredit portfeli hajmi, muammoli kreditlar ulushi va zaxiralar darajasining so‘nggi yillardagi o‘zgarish tendensiyalari tahlil qilindi. Ushbu ko‘rsatkichlar bank risk darajasini baholashda asosiy empirik mezonlar sifatida tanlandi. Kreditlash hajmining kengayishi bilan bir qatorda monitoring mexanizmlarining sifati muammoli kreditlar darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Quyidagi jadvalda kredit portfeli sifati, muammoli kreditlar va ular bo‘yicha shakllantirilgan zaxiralarning umumiy dinamikasi keltirilgan. Ushbu ma’lumotlar bank tizimida kredit risklarini qoplash darajasi va ichki nazorat samaradorligini baholash imkonini beradi. Natijalar ayrim davrlarda kredit portfeli o‘sishi muammoli kreditlar ulushining nisbatan ortishi bilan birga kechganini ko‘rsatadi. Bu holat monitoring indikatorlarini yanada chuqurlashtirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

1-jadval.

Tijorat banklarida kredit portfeli sifati va risk ko‘rsatkichlarining dinamikasi (foizda)

Yillar	Kredit portfeli o‘sishi	Muammoli kreditlar ulushi (NPL)	Zaxiralar darajasi (LLR/NPL)	Qoplash koeffitsienti
2019	12,4	5,8	68,0	0,68
2020	10,1	6,5	70,5	0,71
2021	14,5	6,2	73,4	0,73
2022	16,2	5,9	75,6	0,76
2023	18,1	5,4	78,9	0,79
2024	17,3	5,1	81,2	0,81

Jadval ma’lumotlari asosida muammoli kreditlar ulushi va ular bo‘yicha shakllantirilgan zaxiralar darajasi o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligi kuzatiladi. Bu holat banklar tomonidan kredit risklarini qoplash

mexanizmlarining bosqichma-bosqich kuchaytirilganini anglatadi. Kredit portfeli tez sur'atlarda kengaygan davrlarda ham zaxiralar darajasining o'sib borishi monitoring tizimlarining institutsional jihatdan mustahkamlanayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ayrim yillarda NPL darajasining qisqarishi bank ichki baholash tizimlarining samarali ishlayotganidan dalolat beradi. Ushbu tendensiya kredit siyosati va risk-menejment mexanizmlarining o'zaro uyg'unligini ta'kidlaydi. Natijalar banklar uchun kapital yetarliligini saqlash va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda monitoring jarayonlarining muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Bu holat ichki audit va nazorat tizimlarini takomillashtirish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Kredit monitoringi samaradorligini chuqurroq baholash maqsadida muammoli kreditlar darajasi va asosiy moliyaviy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilindi. Bunda kapital yetarliligi, likvidlik darajasi, aktivlar rentabelligi va foiz marjasi asosiy empirik o'zgaruvchilar sifatida tanlandi. Quyidagi jadval ushbu indikatorlarning o'rtacha qiymatlari va ularning kredit portfeli sifati bilan o'zaro munosabatini aks ettiradi. Ushbu ma'lumotlar monitoring mexanizmlarining bank moliyaviy barqarorligiga ta'sirini ilmiy jihatdan asoslash imkonini beradi. Natijalar yuqori kapital yetarliligi va likvidlik darajasi muammoli kreditlar ulushining nisbatan past bo'lishi bilan tavsiflanishini ko'rsatadi. Bu esa monitoring jarayonlarining moliyaviy ko'rsatkichlar bilan uzviy bog'liqligini tasdiqlaydi. Shu asosda kredit portfeli boshqaruvining kompleks yondashuvi ilmiy jihatdan asoslanadi.

2-jadval.

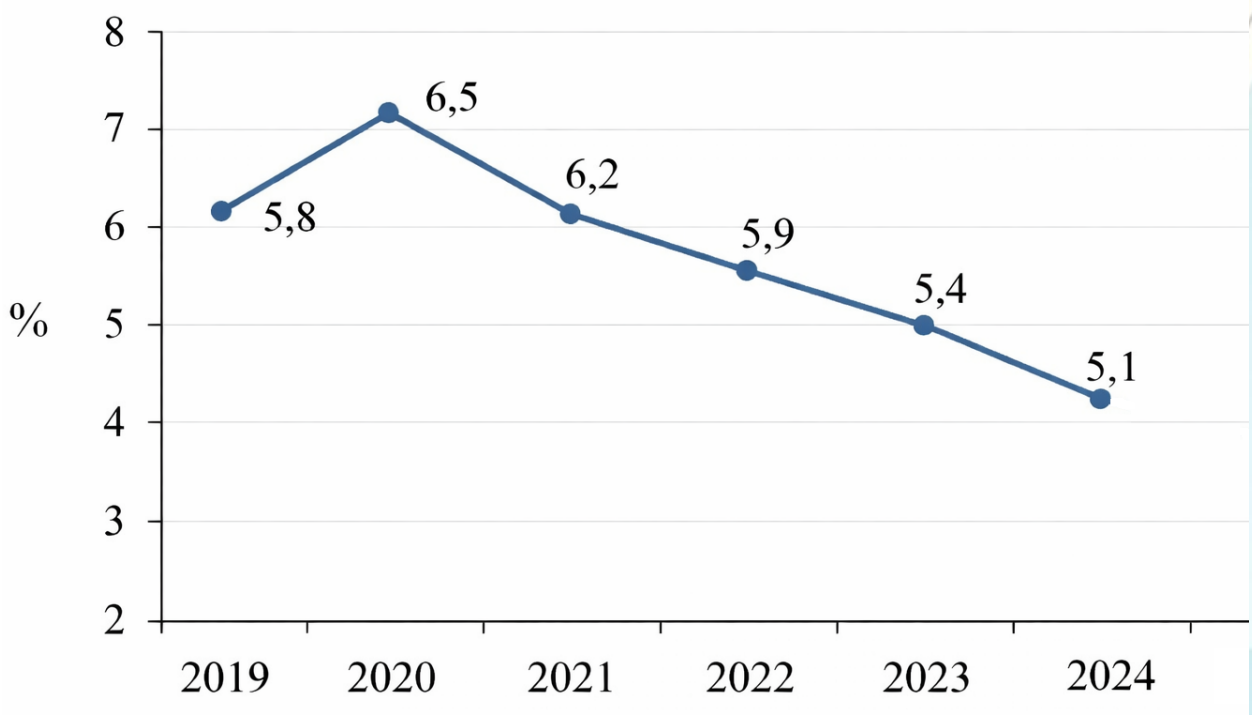
Moliyaviy ko'rsatkichlar va muammoli kreditlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik (foizda)

№	Ko'rsatkichlar	O'rtacha qiymat	NPL bilan bog'liqlik yo'nalishi
1	Kapital yetarliligi	18,6	Teskari
2	Likvidlik darajasi	32,4	Teskari
3	Aktivlar rentabelligi	2,1	Teskari
4	Foiz marjasi	4,8	To'g'ri
5	Muammoli kreditlar	5,8	—

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlar moliyaviy ko'rsatkichlar va muammoli kreditlar darajasi o'rtasida tizimli va mantiqan asoslangan bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Kapital yetarliligi hamda likvidlik darajasining yuqori bo'lishi muammoli kreditlar ulushining nisbatan past shakllanishi bilan tavsiflanib, banklarning risklarni qoplash va majburiyatlarni bajarish qobiliyati monitoring mexanizmlarining samaradorligi bilan uzviy bog'liqligini ifodalaydi. Aktivlar rentabelligi bilan muammoli kreditlar o'rtasidagi teskari yo'nalish bank resurslaridan samarali foydalanish darajasi kredit portfeli sifati bilan chambarchas aloqador ekanini ko'rsatadi. Foiz marjasi bilan muammoli kreditlar

o‘rtasidagi to‘g‘ri bog‘liqlik esa kreditlash shartlarining qat’iylashuvi va risk premiyasining oshishi kredit portfelida muammoli aktivlar ulushining shakllanishi bilan bir vaqtda kechishini anglatadi. Umuman olganda, jadval natijalari kredit portfeli sifatini yaxshilashda moliyaviy ko‘rsatkichlar tizimiga tayangan kompleks monitoring va baholash mexanizmlarining zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Monitoring mexanizmlarining samaradorligini vizual tarzda baholash maqsadida muammoli kreditlar ulushining vaqt bo‘yicha dinamikasi grafik shaklida tasvirlandi. Quyidagi rasm kredit portfeli sifati va ichki nazorat tizimlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqroq ifodalash imkonini beradi. Grafikdan ko‘rinadiki, muammoli kreditlar ulushi ayrim davrlarda yuqori nuqtaga yetgan bo‘lsa-da, keyingi bosqichlarda pasayish tendensiyasi shakllangan. Bu holat banklar tomonidan monitoring jarayonlarining institutsional jihatdan kuchaytirilgani va erta ogohlantirish indikatorlarining joriy etilishi bilan izohlanadi. Shuningdek, kredit portfeli tarkibida yuqori riskli segmentlarning qisqarishi umumiy NPL darajasining pasayishiga xizmat qilgan. Natijalar monitoring tizimlarining barqaror ishlashi kredit portfeli sifati yaxshilanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatayotganini ko‘rsatadi. Ushbu vizual tahlil empirik natijalarni mustahkamlovchi muhim ilmiy asos sifatida namoyon bo‘ladi.

1-rasm. Muammoli kreditlar ulushining so‘nggi yillardagi dinamikasi

Rasmda aks ettirilgan dinamik tendensiyalar jadval ma’lumotlari bilan uyg‘un holda tahlil qilinadi. Vizual ko‘rsatkichlar muammoli kreditlar darajasining pasayishi bank ichki monitoring mexanizmlarining samaradorligi oshgani bilan bevosita bog‘liqligini tasdiqlaydi. Ayniqsa, kredit portfeli tarkibida riskli aktivlarning qisqarishi va zaxiralar darajasining oshishi moliyaviy

barqarorlikni mustahkamlovchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, makroiqtisodiy sharoitlar va bozor kon’yunkturasi ham kredit risklari darajasiga muayyan ta’sir ko‘rsatgani kuzatiladi. Ushbu holat monitoring tizimlarining faqat ichki mexanizmlar bilan cheklanmasdan, tashqi iqtisodiy indikatorlarni ham qamrab olishi zarurligini ko‘rsatadi. Natijada kredit portfeli boshqaruvining kompleks va moslashuvchan modeli shakllantiriladi. Mazkur yondashuv banklar faoliyatida kredit risklarini kamaytirish va uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy asos vazifasini bajaradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari tijorat banklarida muammoli kreditlar monitoringi mexanizmlarining kredit portfeli sifati va moliyaviy barqarorlikka bevosita ta’sir ko‘rsatishini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Empirik tahlil kredit portfeli hajmi kengayib borayotgan sharoitda monitoring tizimlarining sifati muammoli kreditlar ulushining shakllanishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Kapital yetarliligi, likvidlik darajasi va aktivlar rentabelligi bilan muammoli kreditlar o‘rtasidagi teskari bog‘liqlik bank moliyaviy ko‘rsatkichlarining barqarorligi kredit risklarini samarali boshqarish bilan uzviy bog‘liq ekanini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, foiz marjasi va muammoli kreditlar o‘rtasidagi to‘g‘ri yo‘nalishdagi munosabat kreditlash shartlari va risk premiyasining oshishi kredit portfeli tarkibida riskli aktivlar ulushining ko‘payishiga olib kelishi mumkinligini anglatadi. Vizual va statistik tahlillar monitoring mexanizmlarining institutsional jihatdan mustahkamlanishi kredit portfeli sifatining barqarorlashuviga xizmat qilayotganini ko‘rsatdi. Umuman olganda, kredit risklarini boshqarishda kompleks va tizimli yondashuv bank faoliyatining uzoq muddatli barqarorligini ta’minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari kredit siyosati va monitoring mexanizmlarining o‘zaro uyg‘unligi muammoli kreditlarni kamaytirishda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Kreditlash jarayonining barcha bosqichlarida, jumladan, dastlabki baholash, kreditni kuzatish va qayta tuzish jarayonlarida monitoring indikatorlarining uzluksiz ishlashi muhim ahamiyatga ega. Bank ichki axborot tizimlarining rivojlanganligi qarz oluvchilar holatini real vaqt rejimida baholash imkonini beradi. Bu esa risklarni erta aniqlash va salbiy tendensiyalarning oldini olishga xizmat qiladi. Tadqiqotda aniqlangan bog‘liqliklar bank boshqaruv organlari uchun strategik rejalashtirish jarayonida muhim empirik asos vazifasini bajaradi. Shu nuqtai nazardan, kredit portfeli sifatini baholashda faqat alohida moliyaviy ko‘rsatkichlarga emas, balki indikatorlar tizimiga asoslangan yondashuv zarurati ilmiy jihatdan asoslanadi.

Ilmiy natijalardan kelib chiqib, tijorat banklarida erta ogohlantirish tizimlarini takomillashtirish bo‘yicha bir qator amaliy takliflar ilgari suriladi. Birinchidan, qarz oluvchilarning moliyaviy holatini baholashda

avtomatlashtirilgan reyting va skoring modellarini joriy etish monitoring jarayonlarining aniqligi va tezkorligini oshiradi. Ikkinchidan, kredit portfeli tarkibini tarmoqlar va hududlar kesimida tahlil qilish orqali risklarning konsentratsiya darajasini kamaytirish imkoniyati yuzaga keladi. Uchinchidan, muammoli kreditlar bo‘yicha zaxiralar shakllantirish mexanizmlarini bank kapitali va likvidlik siyosati bilan uyg‘unlashtirish moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. To‘rtinchidan, stress-testlar natijalarini kredit siyosatini yangilash jarayoniga integratsiya qilish risklarni prognozlash imkoniyatlarini kengaytiradi. Beshinchidan, monitoring bo‘yicha ichki reglamentlarni xalqaro standartlar bilan moslashtirish bank tizimining institutsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqotda keltirilgan xulosalar bank xodimlarining professional kompetensiyalarini oshirish zaruratini ham ko‘rsatadi. Kredit bo‘limlari va risk-menejment xizmatlari o‘rtasidagi axborot almashinuvi samaradorligini oshirish muammoli kreditlarni aniqlash jarayonini tezlashtiradi. Muntazam malaka oshirish dasturlari xodimlarning zamonaviy tahlil usullari va raqamli monitoring vositalaridan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu holat qaror qabul qilish jarayonlarining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ichki audit va mustaqil nazorat bo‘linmalarining rolini kuchaytirish bank faoliyatida shaffoflik va javobgarlik darajasini oshiradi. Natijada, monitoring mexanizmlarining institutsional asoslari yanada mustahkamlanadi. Bu esa kredit portfeli sifati ustidan tizimli nazoratni ta’minlash imkonini beradi.

Umumiy xulosa sifatida, muammoli kreditlarni boshqarishda monitoring mexanizmlarining samaradorligi bank moliyaviy barqarorligining asosiy shartlaridan biri ekanini ta’kidlash mumkin. Tadqiqot natijalari kredit risklarini kamaytirishda nazariy yondashuvlar va empirik tahlil uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatdi. Banklar faoliyatida kompleks monitoring tizimlarini joriy etish uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tashqi makroiqtisodiy omillarni ham monitoring jarayonlariga integratsiya qilish risklarni baholashning aniqligini oshiradi. Olingan ilmiy xulosalar bank tizimini modernizatsiya qilish va kredit siyosatini takomillashtirish jarayonlarida amaliy ahamiyatga ega. Mazkur takliflarning izchil tatbiq etilishi tijorat banklarida muammoli kreditlar ulushini kamaytirish va moliyaviy tizim barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Berger, A. N., Bouwman, C. H. S. How does capital affect bank performance during financial crises? Journal of Financial Economics, 2013, 109(1), 146–176.

2. Gorton, G., Metrick, A. Regulating the shadow banking system. Brookings Papers on Economic Activity, 2012, 261–312.

3. Louzis, D. P., Vouldis, A. T., Metaxas, V. L. Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: A comparative study of

mortgage, business and consumer loan portfolios. Journal of Banking & Finance, 2012, 36(4), 1012–1027.

4. Molyneux, P., Thornton, J. Determinants of European bank profitability: A note. Journal of Banking & Finance, 1992, 16(6), 1173–1178.

5. Basel qo‘mitasi bank nazorati bo‘yicha. Muammoli aktivlarga ehtiyotkorona munosabat: muammoli kreditlar va qayta tuzilgan majburiyatlar ta’riflari bo‘yicha ko‘rsatmalar. Bazel: Xalqaro hisob-kitoblar banki, 2017.

6. Jahon banki. Bank sektorida muammoli kreditlarni boshqarish: siyosiy va tartibga solish yondashuvlari. Vashington, 2020.

7. Vahobov, A. V. Tijorat banklarida kredit portfelini boshqarishning nazariy va amaliy asoslari. Toshkent, Iqtisodiyot nashriyoti, 2018.

8. Teshabayev, Sh. B. Bank risklarini boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash mexanizmlari. Toshkent, Fan va texnologiya nashriyoti, 2019.

9. G‘ozibekov, D. G. Tijorat banklarida risk-menejment tizimini takomillashtirish masalalari. Toshkent, Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2020.

10. Xodiev, B. Yu. Bank tizimi va moliyaviy barqarorlik: nazariya va amaliyot. Toshkent, Iqtisod-Moliya nashriyoti, 2017.

11. Olimjonov, O. A. Kredit siyosatini takomillashtirish va bank faoliyati samaradorligi. Toshkent, Akademnashr, 2021.

12. Mamatov, A. R. Tijorat banklarida kredit monitoringi va ichki nazorat mexanizmlari. Toshkent, Yangi asr avlodi, 2022.

13. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik bo‘yicha sharh. Toshkent, 2023.

14. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi. Moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlari va muammoli kreditlar: tahliliy asos. Vashington, 2021.